

GUNNAR HECKSCHER:

Erlanders 60-tal

Memoarskrivaren begagnar ofta tillfället att försöka visa att han själv alltid hade rätt och att kritikerna alltid hade orätt, skriver ambassadör Gunnar Heckscher à propos den nya delen av Tage Erlanders memoarer som behandlar 1960-talet. Skildringen hade tydligen en funktion inför valet men ur historieskrivningens synpunkt minskas bokens värde, konstaterar Heckscher, som bl a anmärker på beskrivningen av Wennerströmaffären. Den största bristen är kanske att boken i sin partibundna egenrättfärdighet inte alls gör sin författare rättvisa. Att Erlander är en sann demokrat med respekt för oliktänkande och förmåga att skilja på sak och person begriper man inte vid läsningen av boken.

Huvudintrycket när man läser Tage Erlanders i samtal med Arvid Lagercrantz utformade bok om 1960-talet (*Tage Erlander: 1960-talet*. Tidens förlag) är att det har sina risker med memoarer. Ibland lyckas de bra. Ernst Wigforss' minnen är både god litteratur och värdefull idéhistoria; Herbert Tingstens är åtminstone god litteratur, hur det sedan kan vara med deras verklighetstrohet; Sven Andersson har givit övertygande och intagande skildringar av sin inväxt och tillväxt i arbetarrörelsen. Men lika ofta går det snett.

Den närmast till hands liggande frestelsen, som varken Wigforss, Tingsten eller Andersson föll för, är att begagna tillfället att försöka visa att man själv alltid hade rätt och att kritikerna alltid hade orätt. Kardinal Newman kallade sina memoarer "Apologia pro vita sua", försvar för sitt liv. Han var åtminstone uppriktig.

Men Erlander har i sina samtal med Lagercrantz inte värjt sig mot sådana risker. Det är inte bara så att han själv tror sig alltid ha haft rätt. Alla andra socialdemokrater har också alltid haft rätt, såvida de inte opponerat sig mot honom. När de gjort det har de däremot självfallet alltid haft orätt. Än mera självklart tycks det vara att alla borgerliga politiker alltid har haft orätt, med undantag för Gunnar Hedlund, som nästan blir utnämnd till heders-socialdemokrat. Ohlins, Hjalmarsons och andra "borgares" invändningar mot den Erlanderska regeringspolitiken tas däremot knappast ens upp till diskussion med försök till vederläggning. Det enda positiva som sägs om dessa motståndare gäller de årliga debatterna med Jarl Hjalmarson i

Malmö. Men det gäller personen och debattkonsten, inte sakinnehållet. Och för säkerhets skull får C-H Hermansson också en klapp på axeln.

Ett inlägg i valkampanjen

Nu var det väl inte någon tillfällighet att boken gavs ut just sommaren 1982. Tage Erlander har en stark och ytterst aktning svärd lojalitet mot sitt parti och sin efterträdare. Hans skildringar från 1960-talet hade tydligen en funktion inför valet. Där talas exempelvis om att författningsfrågan inte längre kommer att erbjuda några större problem "i det ögonblick som partiet återtar sin normala styrka på 47 procent av väljarna". Tendensen är begriplig och motiven som sagt aktning svärda, men ur historieskrivningens synpunkt minskas bokens värde.

Rätt typiskt för verklighetsskildringen är kapitlet om Wennerströmmaffären. På sex sidor får man veta dels att statsministern först mycket sent underrättades, dels att det var "tragiskt" att konstitutionsutskottet prickade den "avgångne, trötte och sjuke Östen Undén". Om själva spionaffären och om regeringens handläggning nämns däremot nästan ingenting. Inte heller står det ett ord om vad kritiken mot Undén egentligen gällde: att denne varit underrättad om misstankarna när Wennerström placerades på UD, att han detta oaktat godkänt åtgärden och att han tagit så lätt på det hela att han inte ens orienterat sina närmaste medarbetare, kabinettssekreteraren och chefen för politiska avdelningen. Mycket tyder på att det var dessa omständigheter som gjorde det möjligt för mäs-

spionen att fortsätta sin verksamhet så länge utan att bli definitivt avslöjad. Ingen skugga faller på Undéns moraliska personlighet, men det hindrar inte att hans godtrogenhet gentemot Wennerström (eller misstro mot Säpo) hade följder för vilka han måste bära ansvaret.

TV-utfrågningen av Erlander om bostadspolitiken inför valet 1966 har ansetts så betydelsefull att texten tryckts av som bilaga. Det ger en intressant belysning av källvärdet hos levnadsminnen. Där återges den bekanta frågan om Erlander inte hade något annat råd till ett ungt par i Stockholm som tänkte gifta sig än att de fick stå kanske tio år i bostadskön. Statsministern svarade enligt den återgivna texten: "Om de bor i Stockholm och vägrar att ta någon bostad utanför Stockholm blir det nog så." I samtalet med Lagercrantz vidhåller Erlander att svaret var korrekt men ändrar då genast dess innehåll: "Ville de absolut bo i centrala Stockholm måste de ställa sig i den långa bostadskön". Skillnaden mellan "Stockholm" och "centrala Stockholm", vilken torde vara uppenbar för alla invånare i staden, finner han inte värd att observera.

Studentrevolten 1968, Vietnamrörelsen och därtill hörande stämningar får ett eget kapitel på tolv sidor. Det präglas av stark sympati för revoltörerna och går ut på att Erlander alltid förstod dem bättre än vad sådana socialdemokrater gjorde som till exempel Arthur Thomson och Gösta Netzen. Det må nu vara. Men mera intressant är att han identifierar hela den svenska socialdemokratin med 1968 års rörelse: "Vi menade, att om vi fortsatte att arbeta, skulle det visa sig att det vi kämpade för är just ett sådant sam-

hålle som demonstranterna också sa sig kämpa för." Att 1968 års revoltörer inte minst vände sin vrede mot den representativa, parlamentariska demokratin spelar tydligen mindre roll. Mot den bakgrunden är det inte svårt att förstå den radikaliserings som socialdemokratin undergick åren kring 1970 och den oförsonligt gentemot "borgarna" som följde därmed.

Förmågan att skilja på sak och person

Men den senare var inte Tage Erlanders verk. Den största bristen i denna memoarbok är kanske att den i sin partibundna egenrättfärdighet inte alls gör sin författare rättvisa.

Att Tage Erlander har en förödande personlig charm vet hela svenska folket, och den charmen märks här och där i boken. Den är som bekant så stor att många "borgare", som inte känt honom så väl, är övertygade om att en så trevlig karl väl ändå inte kan vara en riktig socialist.

Men det är han. Vi som mötte honom på andra sidan i det politiska livet hade inga illusioner på den punkten. Vi kände till hans åsikter och bekämpade dem. Vi visste också, för att uttrycka sig hövligt, att hans verklighetsuppfattning inte var att lita på. Han utgick så gärna från att saker och ting förhöll sig så som han önskade att de skulle förhålla sig – rentav att han själv hade sagt vad han efteråt önskade att han hade sagt.

Det hindrade inte att vi tvärs över de politiska barriaderna kände och känner stark personlig tillgivenhet för honom. Varför vi det gjorde och gör begriper man inte vid läsningen av denna me-

moarbok. Visst är Tage Erlander socialdemokrat och socialist, och visst har han alltid varit det. Men först och främst är han en varm och älsklig människa och en sann demokrat, med den respekt för oliktankande och den förmåga att skilja på sak och person som ligger i det verkligt demokratiska sinnelaget. Därför kunde han vara generös och förtroendefull också gentemot "borgare". Därav finns inga spår i boken. Låt mig därför komplettera den med ett par erinringar ur min egen relativt kortvariga erfarenhet.

Våren 1964 hade vi haft osedvanligt skarpa meningsskiften sedan jag protesterat mot försöket att vid första-majdemonstrationen visa upp FN:s generalsekreterare U Thant på den socialdemokratiska triumfvagnen. (Han lämnade förresten återbud till slut, om det nu var min förtjänst eller berodde på något annat.) Många hårda ord hade fällt av statsministern, utrikesministern och deras partivänner. Ett par månader därefter var den konservativa brittiske premiärministern Harold Macmillan på officiellt besök i Sverige. Då bjöds jag, ensam av oppositionens partiledare, till Harpsund för att träffa honom, och Erlander gjorde särskilda anstalter för att jag skulle få tala i enrum med den brittiske gästen. "Ni måste ha saker att säga varandra som inte jag skall få höra."

Ett par år tidigare hade Östen Undén, då utrikesminister, gjort uttalanden om kärnvapenfria zoner i Östersjöområdet (i anledning av den sk Rapacki-planen). På en fråga i Dagens Nyheter om utrikesnämnden rådfrågats hade han svarat att det inte fanns någon anledning till det: den hade inte med saken att göra. Bertil

Ohlin och jag var illa berörda, och det föll på min lott att hos statsministern begära en diskussion i utrikesnämnden. Svaret blev både negativt och positivt: visst skulle vi få diskutera frågan i nämnden. "Men du förstår väl att jag inte kan desavouera Undén." Utrikesnämnden kunde därför inkallas för att behandla någon annan fråga – det fanns alltid något man kunde ta upp – och sedan fick vi öppna debatt om kärnvapenfria zoner under Övriga ärenden. Så blev det också.

Jag skulle kunna ge flera exempel, men det kanske allra mest typiska är sådana som inte ens nu kan nämnas offentligen utan brott mot givet förtroende. Man bör också komma ihåg att generositeten inte fanns bara på ena sidan. Jarl Hjalmarson brast under sina elva år som partiledare aldrig i ridderlighet mot poli-

tiska motståndare. Men huvudsaken är att relationer av detta slag aldrig inkräktade på de sakliga meningsskiljaktigheternas område men däremot hade utomordenligt stort värde för att upprätthålla en uthärdlig atmosfär i det politiska livet. Det var sannerligen inte fråga om något mygel, men däremot om ömsesidig aktning och hänsyn.

Detta drag, som i så hög grad kännetecknade Tage Erlander som politisk person, finner man inte i boken om 1960-talet. Hade de funnits med skulle den ha haft något att ge för kännedomen om svensk demokrati och inte bara om svensk socialdemokrati. Det vore olyckligt om de skulle bli bortglömda. Men det kanske inte passade att framhäva dem när man höll på med agitationen i 1982 års valrörelse.